

תלמידים בישראל על משפט אייכמן ולקחו

שמעון רדליך

אין ספק כי השפעתו של משפט אייכמן, של הפרסומת אשר ליוותה את ההכנות ואת המשפט עצמו, על הנוער הישראלי הייתה עצומה. אולם כדאי גם לשאול, כיצד השפיע המשפט ולא להסתפק בקביעת עצם העובדה בלבד. הדבר הטעון בדיקה הוא, אם הייתה כאן רק סנסאציה של מאורע היוצא מגדר הרגיל, או אם נחש חריש עמוק יותר בנפשותיהם של הצעירים, שהביא בעקבותיו שינוי ערכים לגבי תקופת השואה בכללה.

ברצוני לבדוק להלן מספר תגובות אופייניות, תוך סקירת חיבוריהם של תלמידי בתי-ספר תיכוניים בארץ. רוב החיבורים האלה הם פרי עטם של נערים ונערות בגיל 16-17 (כיתות י"א)* רבים מבין התלמידים ראו במשפט "המאורע של השנה". בעצם בחירתו שלנושא זה ע"י רבים כבר טמונה תשובה חלקית על שאלת ההשפעה בכללה.

אחת הנקודות המרכזיות, הבולטת לעין, היא תפיסת המשפט כאמצעי להבהרת התקופה והנסיבות אשר בהן פעל אייכמן, להבהרת פרק מסוים בתולדות העם היהודי. יש הרואים בגורל העם בימי מלחמת העולם השנייה חוליה נוספת בשרשרת הרדיפות והעינויים שלאורך ההיסטוריה היהודית, תוך הבולטת עוצמת הסבל של תקופה אחרונה זו; הדעה הרווחת היא, כי מעשיהם של הנאצים הם ללא שיעור ותקדים לכל מה שקדם להם. מאידך, יש המקשרים את מה שקרה באירופה בתקופת השואה עם תקומתה של מדינת ישראל. אחד התלמידים כותב בעיתון בית-הספר: "משפט אייכמן הנערך באדמת ישראל הוא סמל היסטורי לעליית העם היהודי במעמד אומות העולם וחיידוש גדולתו וכוחו... המשפט הופך כאן למעין עדות חותכת על שינוי מצבו של כלל-ישראל. היהודים מסוגלים כיום להשיג את אויביהם ולשפוטם לפי עקרונות הצדק והמשפט, וזאת בארצם הם וע"י בית-דין משלהם. עם ישראל וממשלת ישראל הוכיחו לעולם כולו, כי הנה עמנו הולך בראש זקוף ואינו פוחד עוד מאותם האנשים שהיו בעבר הלא רחוק אויבינו".

וכן גם: "משפט אייכמן ייחרת בהיסטוריה כמקרה ראשון בו שופט העם היהודי את צורריו...".
בחיבורים אחדים מתעכבים הכותבים על הבעיה המוסרית העקרונית של שכר ועונש. המשפט הוכיח לגבי דידם את הכלל, כי יש דין ויש דיין. על כן מהווה שפיטתו של הנאשם לא רק עניין יהודי פנימי, אלא הוא בא להוכיח את אמיתותם של עקרונות מוסריים כלכליים. ביכולתו להחזיר לאנושות כולה את הרגשת הביטחון ואת האמונה, כי סוף כל פושע להיענש... שאכן יש משפט צדק בעולם הזה...

מאלפת מאוד היא התגובה על השאלה הידועה והנוקבת, שנשמעת לא פעם בקרב הנוער הישראלי, בדבר ציבור שהלך לקראת המוות "כצאן לטבח", כביכול, אמנם ישנם בין כותבי החיבורים כאלה, שעדיין קשה להם עד היום לתפוס את תופעות השואה. אך לגבי חלק ניכר סיפק המשפט את התשובה לתמיהתם הקודמת. מחד – עוצמתם וכשרם הארגוני של הנאצים, ומאידך

* הסקירה מסתמכת על חיבוריהם של תלמידי בתי-ספר תיכוניים עיוניים במקומות הבאים: תל אביב, רמת גן, בת-ים, ראשון לציון, קריית חיים, עכו. נושא החיבורים היה אחיד בכל הכיתות י"א והוא: "מהו, לדעתך, המאורע החשוב שבכל השנה ומדוע?". יש לציין, כי הדברים נכתבו לפני תום המשפט. – אני מודה למחלקה לחינוך של האוניברסיטה העברית, ובמיוחד לגב' רגב, על העמדת החומר הדרוש לרשותי.

– יחסה של הסביבה ליהודי. במיוחד מודגש חוסר הרצון לעזור מצד המדינות שלחמו נגד הנאצים. אין, כמובן, מתפקידנו כאן לדון לגופו של דבר, אך מעניין לשמוע דעתו של נער הסובר, כי: "...המשפט בא להראות ולהוכיח, שהייתה בידי אומות העולם אז אפשרות לעזור ולהציל את היהודים, אך הן לא עשו זאת, אלא נתנו לעם שלם להישחט".

יש בין הכותבים המרחיבים את מסגרת המשפט עד כדי האשמת כלל העם הגרמני, כשהכוונה היא לאו דווקא למשטר הנאצי, אלא לגרמנים כאומה הנושאת עמה סכנה מתמדת: "...משפט זה יחשוף את מעלליו של העם הגרמני, שחשב עצמו לגזע עליון... המשפט יתריע את העולם מפני הסכנה האורבת לו מהגרמנים". יש גם המתריעים מפני סיסמת הניאו-נאציזם, בייחוד לאור התסיסה המחודשת, אשר עורר – לדבריהם – המשפט בקרב חוגים מסוימים בגרמניה וגם מחוצה לה.

נראה לי, כי המטרה החינוכית, במידה שהיא הושגה כאן, מתבטאת בראש ובראשונה בלמידת הלקח הכולל ממשפט אייכמן ומהתקופה כולה. הצעירים אשר השכילו לתרגם לעצמם את שפת המאורעות, התיאורים וההתרשמויות הרגשיות לתפיסה רחבה יותר של עקרונות מוסריים בעלי תוקף נצחי, הם שהצליחו "להתחנך" ע"י המשפט. כוונתי למסקנות מסוג מסקנתו של תלמיד בית הספר התיכוני העירוני באשקלון, הכותב: "... המשפט צריך להזהיר ולהתריע את העולם מפני נסיון השתלטות של עם-יחיד בתבל, משום שלכל עם ועם ישנה הזכות הטבעית והמוסרית לשבת במקום מושבו ולחיות את חייו בהתאם לרוחו ולרצונו".

והנה מסקנותיה של תלמידה בבית-ספר של רמת-גן: "...בתקופת המלחמה הייתה גרמניה אחת המדינות הנאורות ביותר בעולם ועמדה בשיא הטכניקה. אלא שהיא השתמשה באמצעיה אשר יכלו להביא לקידום העולם – להגשמת מטרותיה השפלות". הבחנה זו של השגיות: רמה חומרית וטכנית גבוהה מצד אחד ורמה מוסרית נחותה מצד שני, יש בה משום חשיבות חינוכית ממדרגה ראשונה. במיוחד אמורים הדברים לגבי התקופה בה חי וגדל הנוער של ימינו.

בסיכום נראה לי, כי הצליח המשפט להשיג במידה ניכרת מטרה חינוכית. אמנם יש להניח, כי התלמידים חזרו בחיבוריהם גם על מליצות שגרתיות שהועלו מסביב למשפט, אולם יחד עם זה מכריעה בדבריהם הכנות הטבעית. אצל חלק ניכר מורגשת גישה אינדיבידואלית לאחר עיכולו של החומר הגולמי, שסופק ע"י העיתון והרדיו. את עומקה של ההתרשמות, את השפעתה לאורך ימים יוכיח רק העתיד, כאשר נוער זה יועמד בחייו הוא במבחנים אנושיים-מוסריים.